

AUTONOMOUS

gecureerd door Ine Gevers
Een neurospicy take-over van de computergestuurde samenleving

AUTONOMOUS speelt met oude mythes en nieuwe realiteiten, en belichaamt een activisme dat van alle tijden is. Sinds de Romantiek is autonomie verbonden aan het menselijke verlangen naar de vrije wil: het vermogen om naar eigen inzicht te handelen en zeggenschap te behouden. In dat verlengde wordt de term nog vaak gebruikt door kunstprofessionals die ervan uitgaan dat de kwaliteit van kunst losstaat van context of externe invloeden.¹ De mythe van de hyperindividuele kunstenaar als genie was te waardevol als brandstof voor een gezonde kunstmarkt. Gemakshalve werd vergeten dat 'autonome kunst' de *God-Trick-ideologie* dient: "*claiming to know everything from nowhere.*"²

In de jaren zeventig kreeg 'autonomie' ook een radicaal andere lading. Neo-marxisten benadrukten juist de macht die de arbeidersklasse bezit om onafhankelijk van kapitaal, staat, en vakbonden te kunnen handelen. Geworteld in het Italiaanse operaïsme daagden de zogenoemde autonomen traditioneel marxisme uit door zelfontplooiing centraal te stellen en hiërarchische organisaties fundamenteel te bevragen. Filosoof-activist Franco 'Bifo' Berardi borduurt hierop voort. Hij verschuift de aandacht van de economische strijd naar de cognitieve en psychologische crises die het laatkapitalisme veroorzaakt.

Meer recent wordt 'autonoom' toegeëigend door kunstenaars die zich expliciet positioneren als neurodivergent. Zij sluiten aan bij het identiteitspolitieke debat dat sinds het begin van deze eeuw wordt gevoerd rond de begrippen 'neurotypisch' en 'neurodivers'. De neurodiversiteitsbeweging, ontstaan binnen online autismegemeenschappen, keert zich tegen het medische (tekort)model. ASS (autismespectrumstoornissen) worden daarin niet langer gezien als aandoeningen die genezen moeten worden, maar als natuurlijke variaties van het menselijke brein. Voor zover deze variaties tot beperkingen leiden, worden die begrepen vanuit het sociale model: waar 'defecten' ooit bij het individu werden gelegd, ligt de nadruk nu op de interactie met een neurotypische omgeving die weigert zich aan te passen of ruimte te maken voor mensen die 'anders bedraad' zijn.

Sinds 2007 staat stichting Niet Normaal voor diversiteit en inclusie vanuit het *disability perspective*. Een levenslange fascinatie voor de subversieve potentie van 'anders zijn' ontvouwt zich tegen de achtergrond van een alles overkoepelend kapitalisme dat alles wat afwijkt tot pathologie verklaart om productiviteit te maximaliseren. De SF-roman *Autonomous* van Annalee Newitz over de vraag of vrijheid mogelijk blijft in een cultuur waarin alles, zelfs mensen, (privaat) bezit is, leverde de meerduidige titel voor deze tentoonstelling.

Waarom is deze ontwikkeling, die mensen tegen elkaar uitspeelt en sociale ongelijkheid verdiept, bedreigend voor alle mensen? Omdat onder de toenemende controle van rijke techbro's, corrupte gangsters als wereldleiders, en een ijzeren logica van oprukkende AI en afgeleiden, een wereldtoneel opdoemt waarin de mens langzaam maar zeker uit beeld verdwijnt.

Inzet van *AUTONOMOUS* is niet het afwijzen van democratie, maar het uitbreiden ervan naar cognitieve, affectieve en neurodiverse domeinen.

Omgekeerde diagnose

De tentoonstelling *AUTONOMOUS* presenteert een urgente thematiek. Poetin, Netanyahu, Trump e.a. zijn boegbeelden, geen nieuwkomers. Zij voeden tech-oligarchieën die al decennialang de democratie ondermijnen en onze handelingsvrijheid intomen. Algoritmes en zelflerende AI sturen de samenleving richting ongekende vormen van zelfkolonisatie. We zijn wereldwijd genetwerkt, maar we raken tegelijk steeds dieper verstrikt in een doorgeschooten monocultuur van de geest. Steeds meer jongeren, en ook volwassenen, kampen met angststoornissen, burn-out, depressie en gevoelens van vervreemding. Niet omdat zij ziek zijn, maar omdat zij niet passen in het keurslijf van een efficiënte hokjessamenleving: ideaal voor calculerende algoritmes, minder voor mensen.

Hoe beschermen we ons wanneer AI functioneert als een over-the-top *normaliseringsmachine*? Hoe reageren kunstenaars hierop? En waarom klinkt de roep om autonomie juist nu zo luid? Kunnen neurodivergente makers nog verzet plegen en verschil maken? Is het vieren van neurodiversiteit de meest radicale, transformatieve handeling die ons rest om zowel kunst als democratie te bevrijden? Ons tijdperk wordt gekenmerkt door het *cognitief kapitalisme*. Neurowetenschappelijke en neuro-economische kennis over hoe het brein werkt, en gemanipuleerd kan worden, wordt ingezet om consumptie, gedrag, productiviteit en zelfuitbuiting te sturen. Het brein fungeert als bron van extractie: permanent gemonitord en geoptimaliseerd om economische waarde en data te genereren.

Digitale sturing nestelt zich in ons geheugen via AI-tools en infrastructuren. Algoritmes bepalen impliciet de norm, gebaseerd op aannames en vooroordelen. Als normaliseringsmachines coderen, monitoren en standaardiseren zij ons bestaan en vernauwen de bandbreedte van wat als 'normaal' geldt. Binnen dit systeem worden neurologische verschillen —van ADHD en autisme tot dyslexie en bipolariteit— snel gedetecteerd, gereduceerd tot storingen of geëxploiteerd als nieuwe grondstof. Wie gevoelig, ongeconcentreerd, traag of emotioneel reageert, wordt gemedicaliseerd, gecorrigeerd, gekoloniseerd of buitengesloten. Neurodivergenten worden beoordeeld vanuit een tekortmodel: hun brein past niet binnen de optimalisatienorm, tenzij het is aangepast, gelabeld en gemarginaliseerd. Met het beknotten van die vrijheid zetten we stappen richting zelfkolonisatie. Gevaarlijk omdat juist rafelranden en liminale ruimten, essentieel om als mens te kunnen overleven, verdwijnen.

De kritiek op het medische model richt zich niet op zorg of ondersteuning, maar op de inzet van diagnostiek als instrument van normering en optimalisatie.

AUTONOMOUS stelt een omgekeerde diagnose. De expositie ontleedt een 'neuroklassensysteem' en biedt nieuwe narratieven. Niet de afwijkende mens staat centraal, maar de computergestuurde, door AI gegijzelde samenleving. De wereld wordt verkend vanuit het perspectief van het andersdenkende brein: niet als stoornis, maar als bron van verzet tegen een geautomatiseerde, identitaire en prestatiegerichte orde. Er bestaat niet zoiets als een neurominderheid die moet worden bestreden; we zijn in de meerderheid. Het erkennen van de eigenheid van ieders brein, een natuurlijke variatie die kunst en wetenschap voortbrengt, is een heroïsche daad. Het onderstreept de waarde van menszijn. Een waarde die we dreigen te verliezen in najagen van 'het grotere goed'. De vraag of zelfopoffering mogelijk zelfs het 'verdwijnen van de mens' een geoorloofde onderwerping is aan de almacht van een hightech, frictieloos bestaan, kan niet genoeg worden gesteld.

Het verhaal is eenvoudig. Een samenleving die anders-denken niet langer verdraagt, verwordt tot monocultuur. In de natuur leidt monocultuur tot uitsterven. Op vergelijkbare wijze heeft de mens neurodiversiteit nodig om als niet-tot-machines-terug-te brengen soort te overleven. Laten we vieren dat niemand hetzelfde is bedraad, dat elk brein anders werkt, en dat geen mens voldoet aan de door het kapitalisme opgelegde mythe van het normale, perfecte 'neurotypische' brein.

Cognitive Capitalism

De Science Fiction-film *Don't Look Up* (2021) laat op satirische wijze zien hoe top-down systemen er steeds beter in slagen mensen een andere werkelijkheid voor te schotelen dan waarin zij feitelijk leven. Wat we zien, is slechts het topje van de ijsberg. Een volgende mijlpaal dient zich al aan: het sturen en beheersen van mensen via smart sensor technologies en bio-engineering. Futuroloog Amy Webb stelt dat de huidige AI-tools, zoals metaverse en neuralink, in vergelijking botte bijlen zijn. Ze voorspelt een *innovative supercycle* waarin AI, Advanced Sensor Technology en biotechnologie steeds nauwer met elkaar verweven raken. De verstrengeling van big tech, big pharma, big finance, die onder de huidige regering-Trump aan steeds minder regelgeving gebonden, biedt kansen. Zoals in de gezondheidszorg. Maar zonder zorgvuldige ethische afweging impliceert het ook een verdere beknutting van onze vrijheid om autonoom te bepalen hoe ons leven en onze toekomst eruitzien.

Hoe kunnen we ons brein terughacken, nu zelfs het laatste restje 'menselijke autonomie' binnen het neurokapitalisme is verworden tot felbegeerde extractiebron? Filosoof Michel Foucault voorzag deze ontwikkeling al in wat hij aanduidde als *biopolitiek*. In zijn colleges aan het Collège de France: 'Society Must Be Defended' en 'The Abnormal' (1975–6) gaf hij scherpe diagnoses van de krachten die ons regeren. Denkers als Giorgio Agamben en Bernard Stiegler bouwen hierop voort en beschrijven de transitie van het proletariaat, dat in fabrieken aan de lopende band objecten produceerde, naar het cognitariaat: een klasse die vrijwillig data genereert *while swiping their screens*. Het streven naar de productie van een nieuwe subjectiviteit, waaraan niemand kan of wil ontsnappen, is meedogenloos. Ons brein wordt geprogrammeerd volgens verdienmodel van een handvol tech-oligarchen en AI fungeert als ultieme normaliseringsmachine, met ChatGPT, DeepSeek, DALL-E als nieuwste instrumenten.

AUTONOMOUS verzet zich niet tegen technologie, maar tegen het monopolie op betekenis, norm en subjectiviteit dat via technologie wordt afgedwongen.

AUTONOMOUS vertrekt nadrukkelijk vanuit een diagnose van de computergestuurde samenleving, niet vanuit het pathologiseren van het individu. Dit eerste deel beschrijft een wereld die is opgedeeld in segmenten en beheerst wordt door controle en extractie. Onze leefomgeving wordt gedictieerd door data, snelheid en rendement. De tentoonstelling laat zien waar kritische reflecties op cognitief kapitalisme, *neuropower* en hun impact op het brein toe leiden.

De invloed van AI reikt veel verder dan het sturen van ons gedrag via klikken, scrollen en swipen. Creativiteit, denkracht en emoties worden op uiteenlopende manieren aan ons onttrokken in ruil voor een ogenschijnlijk frictieloos bestaan. Tegelijkertijd vormt deze technologie ons dieper dan we beseffen. Zoals culturele stapelingen inwerken op onze hersenen en neurale netwerken vormen, die ons denken kneden en ons gedrag sturen, zo laten ook de nieuwste, koloniserende computertools diepe sporen na in ons neuroplastische brein. Het duurt niet lang meer voordat AI het alleenrecht opeist op het programmeren van de mens. De vraag dringt zich op: onderwerpen we ons aan deze onzichtbare maar verregaande normaliseringsmachines, of gaan we in verzet?

De hangende neonsculptuur van kunstenaar en neurowetenschapper Warren Neidich visualiseert hoe opeenvolgende technologische ontwikkelingen bijdragen aan de manier waarop ons brein wordt geprogrammeerd. De monumentale installatie maakt een technologische onderdompeling zichtbaar die we nauwelijks nog waarnemen, juist omdat we er zo diep in zijn verzonken. Kunstenaars Stefan Panhans & Andrea Winkler en Oscar Peters kiezen andere artistieke benaderingen om hetzelfde idee te onderstrepen. Hun installaties confronteren ons met de dystopische schaduwwerkelijkheid van ecocide en onderwerping: een realiteit die zich steeds nadrukkelijker aan ons opdringt.

Y'All Got ADHD

De vraag of ons brein 'autonoom' is, kunnen we volmondig met een nee beantwoorden. Context — of het nu gaat om bacteriën, darmflora en virussen, of om de omgeving waarin we leven, met wie of wat we omgaan, en stoffen die we tot ons nemen — is van niet te onderschatten invloed. Onderzoek toont bovendien aan dat geen enkel brein op dezelfde manier functioneert. Ook al hebben we samen besloten deel uit te maken van één symbolische orde, we blijven biologische wezens en (im)perfect. Het afgelopen decennium zijn begrippen als neurodivergentie en neurodiversiteit zorgvuldig aan ons vocabulaire toegevoegd. Binnen het kader van identiteitspolitiek claimen generaties Z en Alpha niet enkel seksuele voorkeuren of gender(non)identiteiten, maar eigenen zij zich ook labels toe die tot die tijd exclusief toebehoorden aan de DSM-5, de bijbel van de psychiatrie. Jongeren komen inmiddels massaal uit de kast als neurodivergent. De paradox is onontkoombaar: het benoemen kan bevrijden, geruststellen en toegang geven tot verhalen; maar zelfcategorisering beperkt en verstart evenzeer.

Toch is *AUTONOMOUS* een ode aan juist die neurodivergente ervaring. Vertrekpunt in *Y'All Got ADHD* is dat 'neurotypisch' een mythe is waaraan niemand voldoet. Ook al is onze wereld, met haar systemen en instituties, gebouwd op precies die aanname. Zoals kunstenaars in het hoofdstuk over cognitief kapitalisme aantonen, wordt de speelruimte voor onze unieke gedachten en gedrag in het door neuropower beheerst tijdsgewricht steeds kleiner. We worden geacht te voldoen aan wat als 'normaal' wordt voorgeschreven, en voor zover we daarvan afwijken wordt aanbevolen dit netjes vooraf in kaart te brengen. Dat deze zachte dwang tot aanpassing en zelfdiagnose zo fricteloos onder onze huid kruipt, is deel van het probleem. Er is niet langer sprake van één onderdrukkende macht die we kunnen aanspreken en ontmaskeren. In plaats daarvan is iedereen subtiel onderdeel geworden van dezelfde propaganda-machine: onze social media. Hoe gaan kunstenaars ermee om? En hoe inspireren zij anderen om zich collectief te wapenen tegen deze 'zelf-normalisatie'? ³

Neurodiversiteit fungeert hier niet als identiteitscategorie, maar als analysekader om de normatieve ordening van breinen, lichamen en tijd te ontregelen.

De tentoonstelling weigert mensen als neurodivergent te labelen. Neurodiversiteit wordt beschermd door juist géén etiketten uit te delen en verschillen niet te meten langs een enkele lat. De titel *Y'All Got ADHD* is ontleend aan het videowerk van designer Ieva Valule. Met een kersverse zelfdiagnose ADHD en de hulp van het twijfelachtige bondgenootschap Freudly AI duikt zij in de wereld van haar avatar InfoHuntress. *Binnenkomst* van theatermaker Boukje Schweigman nodigt bezoekers uit, neurodivergent én neurotypisch, om meer in hun eigen lichaam te zinken. Deze fysieke *rite de passage* creëert een level *playing field* voor het publiek om zich open te stellen voor werk van Hipsick, Kenneth Letsoin, Floris Schönhofeld, Shertise Solano, Levenslust Academie/Abner Preis/Arno Coenen en Jennifer Kanary. De film *School of Lovers* van kunstenaar en somatisch sekscoach Melanie Bonajo, gemaakt met het HORA Theater, biedt een gevoelige, genre-overschrijdende reflectie op liefde en intimiteit door mensen met (een) beperking(en). Neurodiversiteit is hier geen uitzondering, maar voorwaarde voor mens-zijn.

Vanuit neurodivers perspectief brengt *AUTONOMOUS* activisme tot leven en presenteert 'anders bedraad zijn' niet als tekort, maar als bevrijding. Met buiten standaardlijntjes kleuren verruimen we onze blik op wat als 'normaal' geldt. Het stelt ons in staat onszelf en onze positie in de wereld beter te begrijpen en opent toegang tot alternatieve manieren van wereldbouwen.

Psychedelic Pathways

Sinds het einde van de vorige eeuw relativiseren neurowetenschappers het idee van de 'vrije wil' als product van een autonoom en onafhankelijk brein ook om andere redenen. Filosoof Raymond Tallis, te zien in *On Tickling* (2017) van Johan Grimonprez, onderzoekt hoe relationeel ons bewustzijn is. Recente studies ondersteunen bovendien ook het groeiende besef dat de mens niet boven andere diersoorten staat als het gaat om intelligentie en bewustzijn. We beschikken over daadkracht, maar die manifesteert zich binnen de kaders van een beperkt zicht op de werkelijkheid. Tegelijkertijd maken we deel uit van een groter geheel: een collectief bewustzijn. Voor sommigen is dat deels toegankelijk, voor anderen blijft het volledig buiten bereik. Je openstellen voor kennis die afwijkt van de door neurotypisch, neokoloniaal en patriarchaal kapitalisme opgelegde ordening, *Opening the Doors of Perception*⁴, vraagt om het prikkelen van het brein op andere manieren.

Eén manier om regie te behouden over ons brein, of in ieder geval zélf het laboratorium te kiezen waarin we vrijwillig proefkonijn zijn, is het verruimen van de geest. *AUTONOMOUS* opent zich voor experiment en verkent grensgebieden tussen kunst en andere disciplines om *alternative states of consciousness* toe te laten. Zonder te romantiseren betreden we onontgonnen terreinen waar het artistieke brein en collectief bewustzijn samenkomen, buiten het bereik van big pharma en big tech.

Psychedelica worden hier benaderd als een set van historische en culturele technologieën van waarneming, niet als consumptiemiddel of *quick fix*.

Psychedelic Pathways prikkelt de zintuigen op ongebruikelijke wijze en activeert neuronen vanuit een bewustzijnsverruimend, ecologisch, neurodivers en meer-dan-menselijk perspectief. Bezoekers kunnen zich laten meevoeren langs holistische diagrammen, sjamanistische rituelen, prikkelende tarotkaarten en immersieve installaties. Ze ervaren zo een glimp van hoe de wereld óók kan zijn.

Verschillende wegen om de geest te verruimen worden verkend. Vanuit deze positie toont de tentoonstelling werk waarin soms psychedelica, soms AI het woord voeren, en waarin de vraag opdoemt of, en hoe, beide als *amplifiers* ons brein beïnvloeden. Installaties openen de poorten van de waarneming, zowel sociaal als ecologisch, en nodigen uit tot het herijken van onze relatie met de ons omringende natuur. Hier toont *AUTONOMOUS* haar activisme met zachte hand: de werken zetten aan tot reflectie en moedigen nieuwe vormen van collectief samenzijn en wereldbouwen aan. Het gebruik van geestverruimende middelen kan daarbij een hulpbron zijn, maar is geen noodzaak. Ervaringsgerichte kunstwerken laten bezoekers te proeven van het collectieve en liminale brein.

Dit deel biedt toegang tot *neurospicy* overnames en opent perceptuele deuren. Videowerken en installaties tonen hoe AI-gegenereerde beelden en psychedelische waarneming steeds sterker naar elkaar toe bewegen. Adrian Piper en Suzanne Treister, met wortels in de jaren zeventig, zetten de toon met alternatieve wereldbeelden en fungeren als inleiding op bijdragen van Natasha Tontey, Charles Stankieveh, Antoine Moulinard, Inès Sieulle en Pedro Matias. De speelse video *Rapture* van Andrea Khôra plaatst tenslotte een kritisch voorbehoud bij de manier waarop nu ook de 'tweede psychedelische revolutie' is vermarkt en tot businessmodel is geworden. In een samenleving waarin big finance, big pharma en big tech het laatste restje menselijkheid uitholt, blijft een *neurospicy* en psychedelische aanklacht tegen de monocultuur van het brein desondanks een daad van verzet.

Ine Gevers is tentoonstellingsmaker en directeur van Stichting Niet Normaal. Al 25 jaar werkt zij op het snijvlak van kunst, technologie en samenleving. *AUTONOMOUS* vervaecht posities uit eerdere tentoonstellingen en publicaties, onder andere *Ik + de Ander* (Beurs van Berlage, 1994), *Niet Normaal* (Beurs van Berlage, Amsterdam, 2010), *Ja Natuurlijk* (Kunstmuseum, Den Haag), *Hacking Habitat* (Gevangenis, Utrecht, 2016), *Robot Love* (Eindhoven, 2018), *(Im)Possible Bodies* (2020), *Fake Me Hard* (Brutus, Rotterdam, 2021), *Come Alive* (Muntgebouw, Utrecht, 2022), *Feed Your Head* (Gogbot, 2023), *Deal With It/ The Cake is a Lie* (Impakt festival, 2024), *I Am Not an Oracle* (Impakt, 2025). www.nietnormaal.nl

¹ In de documentaire *White Ball on Walls* (2023) zegt Rein Wolfs, directeur Stedelijk Museum Amsterdam, dat context er nooit echt toe deed. Totdat zelfreflectie hem en zijn staf de ogen opende voor ouderwets, institutioneel racisme.

² Donna Haraway becommentarieert met 'God-Trick' traditionele opvattingen over objectiviteit, *Situated Knowledges*, 1988

³ Activist, kunstenaar en wetenschapper Kai Syng Tan stelt dat Neurodiversity Studies in 2050 niet alleen polyvocaal en multiperspectivistisch zullen zijn, maar ook volledig gedekoloniseerd. Intersectionele en dekoloniale lenzen zijn nodig om de vele tactieken van structureel gemarginaliseerde neurodivergente schrijvers kunstenaars te onderzoeken en te verankeren (ode aan Octavia Butler.)

⁴ Aldous Huxley, *The Doors of Perception*, 1952 en Mohksha, 1977